

Veliký básník francouzský a vedle toho i vynikající duch současné Evropy Romain Rolland pobyl v Praze něco přes týden, věnovaný hlavně poslechu moderních českých děl hudebních a pozorování moderního umění scénického, a odjel před několika dny do Švýcar, kde nyní žije na březích Lémanu. Ale ovšem neodjel, aniž nebylo za ním stříknuto blátem, pravým domorodým blátem specifické vůně, jak ji známe výborně my, jimž se dostává, ačkoliv méně zaslouženě, často téhož údělu. Obstaral to ironií nikterak vyjimečnou český básník Dyk. Musil si, ubožák, neměl-li se zalíknout ve svém hypernacionalismu, uleviti tím, že se dotkl nešetrně i hosta i hostitele. To ovšem je docela v logice takového nadvlastence, který projevuje svou lásku k národu nad všecko rád *záporně*: nenávisť ke všemu, co není z vlastního krámků, a především záštim k humanitě. V zemi Chelčického, tak skoro pět set let po jeho myšlenkové tvorbě, byl uražen největší evropský pacifista, dědic myšlenky i poslání Tolstého: je-li třeba, aby i slepí prozřeli a přečtli si, kolik hodin ukazuje náš kulturní orloj, hle, zde je k tomu příležitost přímo vyzývavá. Pan Dyk rozpoznal s obvyklou svou kritickou dalekozorností, že kdyby se byly splnily sny p. Rollanda, nebylo by Československé republiky. Ovšemže, můj drahý kulturní astronome! Ale nejen to: mnohem víc by nebylo! Nebylo by vůbec *nijakého státu*, leda snad Federace evropských národů, spolek, v němž by byla skutečně živá jednota rodin lidských, v němž by si národové vyměňovali denně statky i mínění

a myšlenky a neničili je bojem o území, aby se tak zabránilo stagnaci oboj ch, což bývá právě pramen války. Ano, tím je nám právě drahý Romain Rolland: ukázal jako nikdo druhý vražednou tyranii toho fetiše moderního, jimž jest dnešní stát, i demokratický stát a právě on! Stati, které napsal na svém švýcarském Patmu, prostřed vzbouřeného moře lidského zla, dnes sebrané v knihách *Au-dessus de la mêlée* a *Les précurseurs*, jdou neúprosnou analysou, rovnou jen analyse Tolstého, na kořen všech klamů, lstí, ilusí a podvodů, jak je vytvořila a s úžasnou rafinovaností udržuje na životě národně státní industrie evropská. Nebýt jich, zřítíl by se její provoz, nastala by její smrt. Nejen imperialism a kapitalism, ale i vlastenectví a demokracie, církve křesťanské a socialismus, nejen průmyslníci a velkoobchodníci, ale i filosofové a básníci jsou zde usvědčeni z přímé viny na válce světové. A jsou tu strany ryté do desek bronzových, do desek Kliiných. A nejpalčivější jsou v nich věty, které se obracejí k inteligenci. Z nich měli by si přečíst všichni naši bohorovní intelektuálové občas aspoň několik řádků; spadl by jim hřebínek. V Předchůdcích čtu tato řerává a příliš pravdivá slova, obracející se přímo k nim. „Jsou-li dnes lidé, jimž by slušela skromnost, jsou to intelektuálové. Jejich úloha v této válce byla příšerná; není možno ji odpustiti. Nejenže neučinili nic, aby zmenšili vzájemné nepochopení, aby obmezili nenávisť; ale až na několik málo výjimek učinili všecko, aby ji rozšířili a rozjitřili. Tato válka byla zčásti jejich válkou. Otrávilí svými vražednými ideologiemi tisíce mozků. Jisti si *svoji* pravdou, hrdí, nesmiřitelní obětovali vítězství přeludů svého ducha miliony mladých životů. Dějiny na to nezapomenou.“

Proto však nesmíme si představovat Romaina Rollanda jako snivce snů neuskutečnitelných, jako idealistu rozmáchlého a prázdného gesta, jako utopistu, který cestuje do říše mlhovin. Nic nebylo by pravdy vzdálenějšího. Rolland je Francouz staré čisté krve a jako takový v podstatě realista, člověk, který zná skutečnost, umí bystře pozorovat a se skutečností počítá. Málokdo napsal strany šzíravější kritiky idealismu než on; málokdo

potíral úsilněji učeneckou ideologii, tyranskou vládu odtažitých mocností, psaných s velkou začáteční písmenou, jako je Rozum, Lidstvo, Dobro. Skoro před čtvrt stoletím napsal článek „Idealistický jed“, v němž s hrůzou stanul nad slabými mozky tehdejší mládeže, posedlými idealistickými fantomy, nad zeslabením vůle a intelektu, které jsou uspány prázdňými hlaholnými hesly abstrakce filosofické. „Není jiného prostředku,“ píše tam Rolland, „než pravda. Jest třeba viděti život, jak jest, a říci to. Idealisté jako realisté, všichni mají touž povinnost: vzítí za základ pozorování skutečnosti, skutečná fakta, skutečné city... Ať jen umělec pohlédne tváří v tvář skutečnosti, než ji začne malovat!“ Tam již nenávidí „lžiheroické ovzduší“, v němž se dusíme. A když jeden jeho přítel vybíral z jeho velkého románu Jana Kryštofa „myšlenky“, zdůrazňoval vůči němu, aby si povšiml i stránek, kde nejsou jen *ideje*, nýbrž i *duše*, neboť, dodal krásně, „pro mne jsou duše mnohem důležitější než ideje a jsem mnohem spíše ‚animista‘ než ‚idealista‘“.

To byla příčina, že pojal reka odlišně od obvyklé idealistické patrony. Jsou nezapomenutelná pro mne slova, která napsal o tom v Michelangelovi: „Nenávidím bojácný idealism, který odvrací zrak od bídy životní a slabosti duše. Jest třeba říci to národu příliš citlivému ke klamným ilusím zvučných slov: heroická lež jest zbabělost. Není než jediný heroism na světě: viděti svět, jaký jest, — a milovati jej.“ *Viděti jasně* i v utrpení i v zoufalství, to jest ona nejvyšší čest a výsada duše vpravdě francouzské; a naléztí úsměv důvěry v život i po nejhorších katastrofách, hle, tak asi dalo by se opsati jeho pojetí bohatýra a reka, který dávno již nechodí na kothurnu.

Kritika francouzská upozornila již dávno na skutečnost, které si nebylo, pokud vím, povšimnuto u nás: totiž, že Romain Rolland byl svým povoláním historik, historik školený nejlepší soudobou vědou francouzskou, nejprve na École normale a pak v Římě na École française d'archéologie et d'histoire. Zde získal Rolland lásku ke konkrétnosti, k určitému a jedinečnému, které se neopakuje. Bez této historické lásky, bez tohoto způsobu vidění

by nebyl napsal svá historická dramata z francouzské revoluce, svůj Čtrnáctý červenec, své Vlky, svého Dantona, svůj Triumf Rozumu, které mají tolik historicky přesného při všem básnickém vzletu a při vší myšlenkové perspektivě. Ale historické pojetí proniká až do jeho veliké románové skladby Jana Kryštofa, kterou rytmuje i zaokrouhluje v mohutný půl mythický, půl reálný životopis.

Tento realistický duch způsobil asi, že Romain Rolland nepřijal mystickou část učení Tolstého, zejména jeho neodpírání zlu. A ten způsobil asi také, že našel svou víru výlučně v lásce. Jeho víra je čistě lidská, ale nesmírně silná. V době, kdy lidé bez víry nalézají svou tak zvanou víru — vpravdě její padělek — jen v hromadné sugesci přikázané vraždy v době válečné, Romain Rolland dopracovává se čistě, ale přitom neobyčejně žhavě a silně víry osobní, rozumové a uvědomělé. V tom vidím jeho vlastní tvůrčí čin v oblasti ducha, více než v jeho románech i dramatech. Věřil v „syna člověka“ a ve spojení s ním láskou k lidství. Proti evropské válce, proti její svatokrádeži a bezbožnosti, staví svou víru v nové evangelium míru a bratrství. To je vlastní náboženský střed jeho osobnosti, z něhož za války jednal, z něhož prýštila jeho síla. Je to, jak řekl, nové pojitko mezi lidmi, nový úvazek společenský: víra všech těch, jež unavuje nenávist a kteří přes zločiny, jež viděli a jež podstoupili, i nadále milují všechny lidi jako bratry. O této své víře přímo Romain Rolland málo hovoří; pro mne o důkaz víc, že jde o pravou víru. Je mu nekrasořečnickým thematem, nýbrž řadou příkazů, úkolů, povinností. „Duch je světlo. Povinností jest povznéstí ho nad bouře a odkliditi mraky, které se jej snaží zatemnití. Povinností jest vystavěti širší a vyšší ohradu města, které by ovládalo nespravedlnost a nenávist národů a jež by shromáždilo bratrské a volné duše celého světa.“ Jeho víra je v podstatě víra v *rozum bratrský*, tedy něco velmi málo mystického. Víra jeho je však také *akl svobody vnitřní*, nic není jí vzdálenější než autorita a sankce. Svoboda je vůbec nejvyšší představa Rollandova; ji miluje nejvíce, ji staví nejvyš, bez ní

nechce a nemůže žít. Jeho víra je v podstatě víra revoluční. Proti Goethovi, který byl duch v podstatě konservativní a jenž se vyjádřil, že by spíše vraždil, než by snášel nepořádek, staví Rolland svou víru uvědoměle revoluční: *spíše nepořádek než nesvobodu!* Rolland jest i sociální revolucionář programový a uvědomělý. Nesmírné utrpení války může být podle něho vykoupeno jen tím, že povede k obnově společnosti.

V jeho poslání „Vražděným národům“ čtou se tato krásná slova: „Nemá-li tato válka prvním plodem společenskou obnovu ve všech národech — pak, sbohem, Evropo, královno myšlenky, vůdkyně lidstva. Ztratila jsi cestu, cupkáš po hřbitově. Zde jest pak tvé místo. Polož se! A jiní ať vedou svět.“

Ale tuto revoluci společenskou představuje si Romain Rolland bez krveprolití, nenásilnou; tu je bod, v němž se rozchází s komunisty. „Bez váhání,“ napsal, „jsem v okrsku činu pro společenskou obnovu — právě jako pro obnovu mravní, náboženskou, estetickou —, a to úplnou. Násilí však odsuzuji. A odsuzuji je u všech stran. Dokáže-li se mně, že je pojmově spjato s pozitivním činem (o čemž může být spor), v tomto případě můj čin jest jiného rázu, jiné roviny, roviny Ducha, v níž násilí jest omyl, poněvadž jest zápor nebo obmezení.“

Romainova víra není, jak vidět, víra fanatická: žádá si kontroly skutečnosti i rozumu a doplňuje se s nimi. Proti vnějším skutečnostem staví ovšem skutečnost duše: jemu jeho víra je také skutečnost, která musí nalézt své místo mezi ostatními objektivními skutečnostmi a musí být jimi konec konců respektována.

Romainova osobnost jest širší a složitější, než býváme na ně zvyklí u nás, kde stále ve všech oborech a více, než tušíme, vládne pedantism kantorského lineálu, který mrzačí život. V tomto člověku setkalo se však více prvků, které bývají obyčejně izolovány: vedle víry v rozum, vedle lyrického zahloubání rozkřídlený pathos, vedle potřeby poznání a vědění touha snu a sebepohřížení, vedle nutkání k činům skoro rozkošnický sklon k ironii, vedle čehosi přísného a uzavřeného i radost z komič-

ností a živočišností lidských. Člověk, který napsal v Kryštofovi jedinečné rozhovory s vlastní duší a s Bohem, který se tu dovedl vnořiti do nejčistšího plamene vnitřního ohně zcela osamocenému, vytvořil i Colase Breugnona, knihu, která se ze všech dnešních přiblížila nejvíce širokému kypivému smíchu Rabelaisovu a již, jak sám praví, nalezl „z nepřemožitelné potřeby galského veselí svobodného až do neúcty“, kde „není nároků přetvářeti svět ani jej vysvětlovat, bez politiky, bez metafysiky, knihu dobrého francouzského způsobu, která se směje životu, protože ho shledává dobrým a poněvadž se jí dobře vede“.

Ve své apostrofě, již jsem jej oslovil, zdůraznil jsem tuto šířku jeho ducha. V písemné odpovědi, již mne poctil, projevuje právě z toho největší radost. „Více ještě než všim, co obsahovala pro mne vaše slova pochvalného, byl jsem dotčen pronikavostí, s níž jste postihl bytostné rysy mé myšlenky: tu směs ironie a víry, která jest nepostihnutelná většině i nejlepších duchů jiných ras (i moji dnes, propadlé jednookým fanatismům všech stran), ale jejíž harmonie jest přece tak přirozená u pravých synů kultury řecko-latinské.“ Rolland prohlašuje se tu s hrdostí *duší řecko-latinskou*; a plným právem: dovedl ty sporné prvky v sobě zharmonisovati k podobnosti díla uměleckého.

I tím bych rád, aby nebyl prošel beze stopy a užítku našim českým světem. Aby byl nám osvoboditelem nejen ve vnějším, ale také ve vnitřním a ještě tíže dostupném smyslu slova. Nejen aby padaly u nás pověry militaristické, státní, demokratické, pověry v mechanismus materialistický právě jako idealistický, strach před tyranii politických stran jako před drzostmi nájezdné žurnalistiky, ale i úcta před kantorským lineálem, který leží nad námi poslední doby silný jako trám, až je temno a ledno pod ním. V Jednom proti všem vystihl a popsal Rolland pojem pravé svobody, jak se podařilo jen myslitelům velkým. „Ó vítězové nad Bastilou, nedobyli jste posud té, která jest ve vás, nepravé osudnosti, již postavili, aby vás spoutali, všichni ti, kdož od věků — otroci nebo tyraní, jsou to titíž galejníci — měli strach, abyste si neuvědomili svou svobodu. Hutný stín minu-

262 losti je před vaším sluncem. Jděte mu v ústrety! Svoboda jest tam, za těmi zdmi a věžemi předsudků, pověr, mrtvých zákonů, které střeží prospěch některých, zvyková lenost většího množství a více než všechno ostatní, vaše vlastní pochyby o sobě.“ Svoboda jest odvaha k víře ve vlastní duši, strůjkyni svého osudu; a s ničím nesnáší se méně než s malodušným kantorstvím a pedantismem, tím pravým atheismem osobnosti.

Poslední K. M. Čapek-Chod

263

Tři knihy: I. Romaneto, Tři chodské grotesky a Pohádka, 1922; II. Větrník, 1923; III. Vilém Rozkoč. Tři díly, 1923

Bylo-li by třeba někomu důkazu, že Čapkovi-Chodovi bolestně chybí umělecké uvědomění a umělecká metoda, že je tu robustní talent v naturálním stavu, nezušlechtěný, nevytříbený a nespolehlivý, který nalézá, aniž hledá, a nenalézá, když hledá, a který nedovede plně těžiti z toho, co našel, jmenované tři knihy daly by k tomu materiálu až dost.

Z první ze tří knih, které jsem nadepsal nad tuto recenzi, nejrozměrnější a nejcennější je práce první, nazvaná také „Experiment“. Mladý lékař, majetník sanatoria u Prahy, zachytí na samém srázu pouliční prostituce mladičkou dívku Julii Zanatých, dceru po svém příteli; chce ji vyléčit ze sklonů k promiskuitě, získaných prostředím, v němž žila; a experiment svůj vyvrcholuje tím, že do ústavu přijímá svého příbuzného, krásavce medika, který naposledy dívku svede a vžene do sebevraždy. Neboť bylo to ženské dítě, vegetativný intelekt, zamilovaná do lékaře, jako konec konců on do ní. A tento příběh, který si žádal, měl-li vydat všechno, co má v sobě, aby byl podán v nejjasnějším chladném světle, objektivně a určitě, dostáváš — prosím, pozor na to! — z druhé ruky: vypravuje ti jej nějaký profesor, kterému jej vypravoval hrdina oné historie doktor Slaba z odstavu mnohaleté vzpomínky... A abychom se dostali k tomu vypravování, musíme se prokousat úvodem, v němž se musí profesorovi zanítit nohy z úzkých erárních bot, na které musíme vyslechnout několik tuctových vtípů; v němž vystupuje hajný se zvláště pitvornou češtinou atd. Jest tohle umělecká